

Inhoud

Bekentenis	11
De vrouw met de bijl	27
Dolle Rika	37
Hartsvanger	51
De bruid van Jut	67
Engel	103
De vondeling op de vijlbank	119
De belofte	135
De moord in de Halvemaansteeg	165
Moordlied	181
Verantwoording	199
Bronnen	201
Dank!	203

LEIDEN, 1946

ATIE RIDDER-VISSER

Bekentenis

1995

Tachtig was ze toen ze met het pistool in haar tasje de deur uit ging. In de lift zag niemand het. Ze knikte een bekende toe, stapte gewapend in de bus.

Iemand stond voor haar op. Haar oudedamestas hing al aan het haakje van de stoel voor haar, haar benen bungelden boven de grond: ze was gekrompen, allang geen 1 meter 52 meer. Ze twijfelde of ze het moest doen of niet. Ze kon het nooit meer ongedaan maken.

Ze vroeg de weg en bleef twijfelen, tot in het politiebureau. Ze had er lang over nagedacht, maar ze moest het doen. Alleen vandaag kon het.

Ze ging naar binnen, een gang door. Daar pakte ze het pistool uit haar tas, kordaat, met haar linkerhand.

Ze keek de dienstdoende agent aan. De loop was op hem gericht toen ze zei: 'Ik vind het jammer. Maar ik kom het inleveren.'

'Een FN?' Meer vroeg hij niet.

'Een goed pistool,' zei ze voordat ze ervandoor ging, 'een oud politiewapen.'

Straffeloos kwam ze er op de wapeninleverdag vanaf. Maar ze was aan haar pistool gehecht, zoals iemand zich kan hechten aan een oude spiegel.

Ongewapend ging ze weg en kreeg al spijt. *Pistol packin'*

mama, zong ze zacht, in zichzelf, tot de bushalte, *lay that pistol down...*

De munitie hield ze.

Thuis nam ze de loodzware patronen in de hand: *25 Patrone für Selbstladepistole. Made in Germany.* ‘Van de mof-fen!’ lachte ze hardop.

Er ontbraken er drie.

2011

Zestien jaar later, op haar zesennegentigste, speelt het Atie Ridder-Visser nog dat ze haar pistool had ingeleverd.

Ze dacht steeds vaker aan de ijzige avond in 1946, toen ze het had gebruikt. Voordat ik sterf, moet ik het bekendma-ken, dacht ze. De familie had er recht op.

En eindelijk, na vijfenzestig jaar, bekende ze.

‘De oorlog was voorbij,’ vertelde ze. ‘Maar nog elke week ging ik naar de sigarenwinkel van onze contactman. Dick Spoor sprak iedereen, hoorde alles in zijn winkeltje in de Leidse Raadsherenbuurt, dat na de oorlog goed was gaan lopen; omdat hij bij de Knokploeg was geweest, het chicste van het chicste van het verzet. We hadden distributiekantoren overvallen. HOLLAND HOUSE stond in waterige letters op de gevel sinds we waren bevrijd.

Een puber die mij aanbad – zijn naam noem ik niet – liep zoals elke week een halve meter achter me; soms werd ik er kribbig van. De kamer boven de sigarenwinkel stond al gauw blauw van de rook, net als in de oorlog. Dick Spoor had sigaretten genoeg. ‘Hij is nog steeds niet doodgeschoten,’ mop-perde Spoor.

‘Wie niet?’ vroeg de puber sullig.

‘Guljé natuurlijk.’ Ik haalde mijn schouders op. ‘Er zijn wel meer collaborateurs vrijgelaten.’

‘Guljé verdient de doodstraf,’ zei Spoor.

‘Vanwege die brug?’ vroeg de puber. We hadden het verhaal al vaker gehoord.

‘Een houten bruggetje, dat verbrand was door het verzet, heeft hij met zijn bedrijf in steen herbouwd,’ zei Dick, ‘zodat de *Ortskommandant* zich terug kon trekken, om zich te verdedigen.’

‘Heeft de Ortskommandant dat ook gedaan?’ vroeg de puber.

‘Daar gaat het niet om! Hij had het kúnnen doen. Dankzij Guljé.’ Dick Spoor had het er al maandenlang over. ‘Niemand in het Leidse verzet begrijpt dat Guljé niet allang is doodgeschoten!’ zei hij, oprecht kwaad.

De week daarop had hij het er weer over. Niet alleen wij, het hele verzet was woedend, zei Dick. Toen nam ik een trek van mijn sigaret, blies de rook uit en zei: ‘Misschien moeten wij het dan maar doen, als niemand anders het doet.’ Als Evert, de baas van onze Knokploeg, nog had geleefd, had ik het nooit gezegd.

Dick Spoor knikte instemmend. Hij had de leiding van onze groep overgenomen nadat Evert was gefusilleerd. De puber keek me bewonderend aan. Hij had niet in het verzet gezeten, maar was net als ik bij de Politieke Opsporingsdienst; hij deed er wat rotklusjes. Ik was er rechercheur.

In de Doelenkazerne, bij de Politieke Opsporingsdienst, zocht ik als een goed rechercheur naar bewijsstukken, in het archief dat hoogst geheim was. Ik keek in de map van ingenieur Felix Guljé; die was leeg. Maar hij was twee keer

verhoord voordat hij was vrijgelaten. Toen wist ik zeker dat hij niet deugde. Een of ander vriendje moest zijn dossier hebben weggehaald om hem te helpen; hij had connecties, volgens Dick, en geld.

Dat hij ook goeie dingen kon hebben gedaan, kwam in niemand op.

Meteen de volgende dag, op 1 maart 1946, ging ik in mijn lange groene jas met de speciale binnenzak naar de winkel van Dick Spoor, en naar boven. De puber zat er al.

Vrijdagavond was het. Rie, de vrouw van Dick, maakte mij voor haar spiegel op. Mijn lichte wenkbrauwen zette ze zwaar aan; mijn blik werd die van een ander. Oogschaduw, rouge, lipstick – ik herkende mezelf niet, ik droeg nooit make-up.

Rie zei niets, maar ze wist wat we van plan waren, had Dick gezegd, en hun kinderen lagen vroeg op bed. In de spiegel had ik gezien dat ze met tegenzin was begonnen, maar er plezier in kreeg.

Dick Spoor kwam de slaapkamer in en keek me in de spiegel aan. ‘Wat zie je er lief uit!’

‘Lief? Ik vind dat ik er móóí uitzie!’ riep ik beledigd.

‘Onherkenbaar,’ zei de puber.

Met een gespannen blik, die ik nog niet eerder had gezien, keek Rie naar haar man, tot een van de kinderen wakker werd en ze de slaapkamer uit ging.

‘Ik heb een blanco brief,’ zei Dick.

‘Voor Guljé?’ vroeg de puber.

‘Voor wie anders?’ lachte ik.

En Dick zei: ‘Die gaan we persoonlijk overhandigen.’

Terwijl ik mijn jas met het doorgeladen pistool in de binnenzak aantrok, kwam Rie naar me toe: ‘Zo gaat het niet!’

Ze viel op mijn haar aan, dat moest anders. Maar Dick verloor zijn geduld, en ik trok een wollen sjaal over mijn haar.

Ik was kalm. De puber was opgewonden.

De villa was vlakbij, in de Van Slingelandtlaan. Ik kende ingenieur Guljé en zijn constructiebedrijf НСW alleen van horen zeggen, maar Dick woonde al jaren in de buurt – een straat door, de hoek om.

Met de puber liep ik achter hem aan. Het had de hele dag zachtjes gesneeuwd. Het waaide, ijsig koud was het. En we twijfelden geen moment.

We zouden aanbellen, we hadden een brief voor hem. En dan zou een van ons hem doodschieten. Zo eenvoudig leek het dat we er verder niet over hadden gesproken. Op landverraad stond de doodstraf. De oorlog was voorbij, maar rechters namen we niet serieus; daar lachten we om, dat eerste jaar. Wij hadden ons leven gewaagd, zij lieten collaborateurs lopen: er was geen recht. Wij waren nog de illegalen.

Achter een muurtje zaten we, naast het tuinhek van Guljé. Ik was te klein. Dick droeg handschoenen en kon erbij. Met zijn hoed over zijn ogen liep hij naar de villa, het trapje op naar de voordeur; Dick draaide de lamp los.

Aardedonker was het toen hij weer bij ons kwam zitten.

‘Zal ik het doen?’ fluisterde hij – toen pas.

De puber was een jaar of zeventien. Ik kon moeilijk mijn pistool aan dat halve kind geven en zeggen: ‘Doe jij het maar even.’ En Dick Spoor had een vrouw en kinderen. Als het uitkwam, zou het hem zijn sigarenzaak kosten.

‘Ik denk dat ik het moet doen,’ zei ik.

Met een pistool op zak ben je oersterk. Ik voelde geen angst.

Evert had het me gegeven, twee jaar eerder. ‘Ik heb iets

voor je,' had hij gezegd. Van de brede riem die hij altijd droeg, had hij een klein pistool gehaald en op tafel gelegd. Een pistool! Zo snoezig dat ik er op slag verliefd op was. Evert was dicht naast me komen zitten om uit te leggen hoe het werkte: 'Een FN 7.65, net iets voor jou. Niet zo zwaar als die 9 mm van ons.'

'O, Evert!'

'Een leuk pietje, hè? Een politiewapen. Maar denk erom: je schiet alleen in het uiterste geval. Dus als het is: hij of jij.'

Als koerierster van de Knokploeg Evert had ik mijn geluk niet op gekund: 'Nu ben ik ook een knokker!'

'Maak eerst maar eens een overvalletje mee,' had Evert gelachen.

In Zuid-Holland, Gelderland en Overijssel hadden we bonnen buitgemaakt voor onderduikers. Vogelvrij, maar vrij als een vogel – een machtige tijd. Zo heb ik me na de oorlog nooit meer gevoeld. 'Handen omhoog!' had ik geroepen – hoe idioot het ook klonk –, en tot mijn verbazing hadden ze het meteen gedaan ook. We waren kameraden tot in de dood. Dat heb je in het gewone leven niet.

Maar als Evert nog in leven was geweest, hadden we nooit bij Guljé voor de deur gestaan.

Dick gaf me de blanco brief. Met de puber bleef hij achter het muurtje zitten.

Ik stond op.

Ik kon goed schieten. Als kind al, met de buks van mijn broer, in de roos; en in de oorlog had ik twee keer geoefend op een hek, om te zien of mijn FN het deed.

Ik was kalm. Over het pad liep ik naar de villa, de trap op. Ik belde aan.

Ik dacht aan Evert. Hij had nooit doodgeschoten mogen

worden, eind '44. Hij was getrouwd geweest, zijn vrouw en een van zijn kinderen waren gearresteerd, stukken ouder dan ik was hij, en gereformeerd, een boer – maar eigenlijk was ik nog steeds verliefd op hem.

Ik maakte mijn bovenste knopen los, terwijl ik wachtte in het donkere portaal. Ik voelde in de grote binnenzak die ik op bevel van Evert in mijn jas had genaaid – rechts, zo kon ik meteen trekken, ik ben linkshandig.

Denk erom: alleen dreigen, had Evert gezegd.

De deur van de villa ging open. Een vrouw stond voor me.

‘Ik heb een brief voor meneer Guljé. Ik wil hem persoonlijk geven,’ zei ik.

‘Moment,’ zei ze, ‘ik zal mijn man even halen.’

Ik hoorde voetstappen in de hal.

Toen stond hij voor me. Ik had hem nog nooit gezien. ‘Bent u meneer Guljé?’ Ik moest het zeker weten.

Hij knikte.

Of ik hem de brief nog heb gegeven, weet ik niet. Ik trok mijn pistool en schoot – ik raakte hem.

Hij schreeuwde, hij zakte in elkaar.

En ik vloog weg, de tuin uit. Ik had hem in de borst geraakt en rende voor mijn leven.

Naar de sigarenwinkel, met een omweg, via een zandpad. Dick en de puber holden achter me aan – minder snel, ik hoorde ze al niet meer. Naar het achterplaatsje, naar de achterdeur, die open was.

Even later kwamen Dick en de puber binnen; ik stond nog uit te hijgen tegen de muur: ‘Is hij dood?’

Buiten adem piepte Dick: ‘Ik weet het niet...’

‘Maar ik heb hem horen schreeuwen!’ zei de puber.

En toen, meteen daarna, klopte er iemand aan: vlak bij ons, op de achterdeur. We verstijfden. Zonder te weten wat we moesten doen, keken we elkaar aan. Ik glipte naar boven, de puber kwam achter me aan de trap op.

Dick deed open, hoorde ik.

Er stond een jongen voor de deur; die had het gezien. Hij was toevallig voorbijgekomen en had ons – of onze sporen – gevolgd.

‘Wat hebben jullie gedaan?’ kon ik hem horen vragen.

Dick wist van niets, zei hij. Hij was gewoon thuis geweest, bij zijn vrouw.

De jongen had een schot gehoord, zei hij. Hij had twee mannen achter een klein meisje aan zien rennen. Eenendertig was ik, maar ik ging door voor eenentwintig.

Een klein meisje? Dick had geen idee over wie hij het had, en de jongen ging weg.

Ik sloop de trap af. ‘Waar is hij naartoe gegaan? Naar de politie?’

Dick zei: ‘Die is vermoedelijk allang gebeld.’

‘Door mevrouw Guljé,’ snapte de puber zelfs.

Ik moet hier weg, dacht ik. Zonder mijn pistool.

Grondig begon ik me te wassen. Alle sporen wiste ik van mijn gezicht.

Zonder pistool en make-up ging ik de kou in. Ik probeerde zo min mogelijk sporen achter te laten in de sneeuw en niet te rennen. Guur was het, zoals het alleen in maart kan zijn.

Ik dacht net: mijn pistool ligt veilig bij Dick – toen er met een rotgang opeens een politieauto de hoek om kwam. Ik bleef staan. Stomverbaasd keek ik de auto na, want dat doen willekeurige voorbijgangers.